זה הסתיו – הרהורים על עונות השנה בארץ בעקבות הפריחה הסתווית

עוזי פז pazuzi@bezeqint.net

———————————–

תקציר: כמה עונות בשנה? בספרות יש המערערים על חלוקת השנה לארבע עונות, ושוללים את הסתיו והאביב כעונות שנה "לגיטימיות". לדעתם בארץ רק שתי עונות: קיץ וחורף או ימות הגשמים וימות החמה. אופיין של עונות השנה בארץ שונה מזה שבאירופה אך אין בכך על מנת לשלול את קיומם של סתיו ואביב גם בארץ. קיצור אורך היום בסתיו הוא אות היסוד, הגורם ליותר מ-30 מיני גיאופיטים לפרוח אז. אולם הם זקוקים גם לאות קצר-טווח. בחלקם, אותם מכנים "מבשרי הסתיו", זו קבלת מנת קור. אחרים זקוקים לגשמי היורה – ללא תלות במועדו. אלה "בני היורה".

==========

כמה עונות שנה בישראל?

סתיו, חורף, אביב וקיץ הם מושגים שגורים בשפת היום-יום. הם מקובלים גם בספרות, בציור, בפיסול ובמוסיקה. אולם עונתיות זו תקפה רק באזוריו הממוזגים של כדור הארץ, כגון אירופה המערבית ואמריקה הצפונית. בקטבים השנה נחלקת ל-2 עונות בלבד: קיץ, בו השמש אינה שוקעת, וחורף בו אין היא זורחת כלל. גם באזורים המשווניים לא ניתן להבחין בעונות אלה. אורך היום והטמפרטורה השוררים בהם כמעט ואינם משתנים לאורך השנה. השוני באזורים אלה מתבטא בכמות המשקעים. בקניה, לדוגמא, ישנן שתי עונות גשמים – ארוכה וקצרה וביניהן שתי עונות יובש, השונות אף הן זו מזו באורכן.

עונות השנה בציור ובפיסול
מימין ובמרכז- תמונות דיוקן של הצייר האיטלקי גו'זפה ארצ'ימבולו שחי בסוף המאה ה- 16. הרבה לצייר דיוקנות המורכבים בעיקר מאלמנטים צמחיים: פירות, ירקות ופרחים. לכל אחת מעונות השנה בחר באלמנטים הטיפוסיים לעונה. התמונה הימנית – אביב, התמונה במרכז – סתיו.
משמאל – פסל הסתיו באחת מארבע הפינות של כיכר ארבע הפינות בפלרמו, סיציליה. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות.

מעיון בספרות עולה כי יש המערערים על חלוקת השנה בארץ לארבע עונות. לטענתם הסתיו והאביב נושאים את שמם לשווא. הם גם שוללים גם את עצם קיומם כעונות השנה ומסתמכים על המקרא. הצמד קיץ וחורף, כעונות השנה, שב וחוזר פעמים אחדות כגון: "[...] קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם" [1], ואילו "סתיו" נזכר פעם אחת בלבד: "כִּי הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ" [2]. ה"אביב" שב ונזכר פעמים אחדות במקרא אך אינו אלא שלב בהבשלת התבואה: "[...] כִּי הַשִּׁעֹרָה אָבִיב [...]" [3]. זה המקור לפסוק "הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב" [4] – החודש בו התבואה נמצאת בשלב "אביב". "חודש האביב" נזכר חמש פעמים במקרא, אך תמיד "חודש" – לא עונה ולא עת. מכאן מסקנתם של המערערים כי בארץ ישראל שתי עונות בלבד – חורף וקיץ, חורף וחורב, או ימות הגשמים וימות החמה.
זכות ראשונים לדעה זו שמורה לסופר-חקלאי משה סתווי: "רק שתי תקופות יש לנו כאן: קיץ וחורף או ימות החמה וימות הגשמים" (סתוי 1961) ומנמק: "השימוש במלה סתיו לציון התקופה שבין הקיץ והחורף הוא בבחינת הכנסת נטע זר בארצנו ואינו מזדהה עם מקורות הלשון ועם המציאות באזורנו". עזריה אלון אימץ גישה זו ואף מכתיר את אחד מפרקי ספרו "ישראל-טבע ונוף" בכותרת "רק שתי עונות בשנה". כדי למנוע ספק לגבי כוונתו הוא מוסיף: "... האביב כלול בתוך החורף" (אלון 1969). יעקב גליל (1970) מצטרף לדעה זו ומדגיש את אופיין השונה של עונות השנה בארץ בהשוואה לאירופה. הוא מציין כי הבסיס לאופיין השונה של עונות השנה השנה באירופה הוא, בעיקר, הקור ואילו אצלנו – הגשם. שמואל לולב (1973), מקבל חלוקה זו (ולו גם בהסתייגות מה), ומדגיש את הסמליות השונה של עונות השנה בין אירופה לישראל. הסתיו באירופה, ימי הסגריר והשלכת, כמילותיו של השיר העממי "סתיו מאפיל, ציפורים נדמו..." מסמל עצבות וזקנה. החורף, עונת הכפור והתרדמה, מסמל כליה ומוות. האביב המתעורר מסמל נעורים כדברי ביאליק בשירו "פעמי אביב" "... וְהִתְפָּרֵץ עֹז הַחַיִּים הַחֲתוּמִים, יָצִיץ פִּתְאֹם וְיִתְגַּל כָּל-עֻזּוּז הָעֲלוּמִים..." ואילו הקיץ מסמל בשלות ובגרות. בארץ התמונה שונה לחלוטין. לא בכדי יוסי גמזו כתב בשירו "סְתָו נוֹרָא לא סְתָוִי":

"בְּכל הַשִּׁירִים אוֹמְרִים שֶׁהַסְּתָו
הוּא זְמַן שֶׁל קַדְרוּת בַּשָּׁמַיִם,

אַך מִי שְׁעָנָה פה, אֵיך שֶׁמֶש זָהַב
צוֹהֶלֶת
בִּתְכֶלֶת
בְּלִי שֶׁמֶץ שֶׁל עָב –
מוּטָב שֶׁיִּבְדוק בַּעֲמַיִם".

ואמנם אצלנו הסתיו היא עונת ההתעוררות הגדולה ובה גלום "עזוז הנעורים" של ביאליק. מכאן גם הקושי של פרשני התנ"ך האירופים להסביר את געגועיו של איוב לימיו הטובים: "כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי, בִּימֵי חָרְפִּי" (שם כ"ט 4).
קיים שוני ברור במקצב החיים ובאופיין של עונות השנה בארץ לבין מקבילותיהן הקלנדריות באירופה, אך שוני זה אינו שולל את עצם קיומן.
גם יהודה פליקס (1990) מצדד בגישה של חלוקת השנה לשתי עונות בלבד. לפני כ-30 שנה הצטרף גם חוזר מנכ"ל משרד החינוך לשלילת הסתיו והאביב כעונות השנה והנחה את בתי הספר ללמד בהתאם אלה המריצו אותי לכתוב רשימה ב"טבע וארץ": "בזכות האביב, למען הסתיו" (פז, 1993).
חכמי התלמוד התייחסו לארבע עונות בשנה: "תקופת ניסן ותקופת תמוז, תקופת תשרי ותקופת טבת" [5]. בהתאם גם עוצבו ארבעת פינותיהן של רצפות הפסיפס, עם גלגל המזלות, בבתי הכנסת מימי המשנה והתלמוד בחמת טבריה, בבית אלפא, בעוספיה, בסוסיא, בנערן ובציפורי. לכאורה יש בכך משום תשובה ברורה לשאלת מספר עונות השנה בעיני חז"ל. אך השוללים את הסתיו והאביב כעונות השנה גורסים כי בימי המשנה והתלמוד ניכרת כבר השפעתה של תרבות יוון, כפי שעשויים להעיד גלגלי המזלות לכשעצמם ודמותו של הליוס, אל השמש, הניצב במרכזם.

מימין – גלגל המזלות ברצפת פסיפס בית הכנסת בבית אלפא; במרכז – תקופת ניסן בפינה של רצפת הפסיפס בחמת טבריה; משמאל – תקופת תשרי בפינה של רצפת הפסיפס בחמת טבריה. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

אולם בתרבות הערבית, שחזקה עליה כי לא הושפעה מתרבותה של אירופה, השנה מחולקת מקדמת דנא לארבע עונות. כך אצל הפלאחים בשומרון, אצל הדרוזים בגליל כמו גם אצל הבדואים בסיני. עונות השנה שלהם הן: ח'ריף – הוא הסתיו – עת החריש, גדיד תמרים ומסיק הזיתים. במהלכו יורד הגשם הראשון – הוָסְים הוא היורה. החורף הוא שיתא. זו תקופת מנוחה יחסית מעבודות החקלאות. אחריו מגיע הרַבִּיעַ – הוא האביב על שפע המרעה, עד כי מושג זה מסמל יופי והוא שם נרדף לעשב ולמרעה עצמו. עם קמילת העשבייה החד שנתית מגיע סֵיף – הוא הקיץ – זמן בציר הענבים וארית התאנים (משל 1972; עוּמָר בע"פ).

גם שמואל יפה, איש אקלים מובהק, גורס כי: "מנקודת מבט אקלימית מסתבר, כי החלוקה לארבע עונות עדיפה על הצעות לחלק את השנה לשתי עונות בלבד" (שם 1977).

הפירוש המקובל ל"סְתָו" המקראי הוא ימי סגריר, והוא מקביל לגשם. אולם ניתן לפרש את הפסוק משיר השירים כרצף של עונות השנה – קודם "הַסְתָיו עָבָר", אחר כך "הַגֶּשֶׁם [במשמעות של חורף] חָלַף הָלַךְ לוֹ". אז מגיע ה"אביב" – אשר בו "הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בָאָרֶץ, עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ, וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ" [6].

גם הסבורים כי ארבע עונות בשנה נתקלים בשאלה מתי חל השינוי ביניהן? מתי מסתיים החורף? מתי חל האביב? ומתי הוא מפנה את הזירה לקיץ? החזאים טורחים אמנם לשוב ולהדגיש, מדי שנה, "היום מתחיל הסתיו"... כך גם לגבי החורף, האביב והקיץ. לגבי דידם אורך היום הוא המדד היחיד לתמורה בין עונות השנה. המועדים הקובעים להשקפתם את התמורה בין עונות השנה הם ימי השוויון בין היום ללילה (21 למארס ו-23 לספטמבר) כמו גם היום הארוך ביותר או הקצר ביותר (22 לדצמבר ו-22 ליוני). בהתאם – השנה נחלקת לרבעים, הזהים באורכם. מחזורי החי והצומח אינם מצייתים למגירות קשיחות דופן.

חלוקה זו אכן תקפה באזורים הממוזגים של כדור הארץ אך לא בארץ, שאקלימה הוא ים-תיכוני – סוג של אקלים סובטרופי (יפה 1990). יתר על כן – ראוי להדגיש כי בפועל לא קיים גבול חד וברור החוצץ בין עונות השנה. הטבע "מסרב" לציית למסגרות קשיחות. הן גולשות זו לתחומה של זו ונציגיהן מתקיימים זה בצד זה. על כן אורכו של הסתיו אינו חייב להשתוות למשך החורף, ומספר ימי האביב לא ישווה בהכרח למנין ימי הקיץ.

אורך היום הוא גורם חשוב במחזורי החי והצומח. זהו "אות היסוד" – Ultimate factor המאותת, לדוגמה, עם התקצרותו, לציפורים לנדוד. מאות מליוני עופות נוטשים מדי סתיו את מכורתם ונודדים דרומה. התארכות אורך היום גורמת להם לשוב ממעונות החורף

הדרומיים צפונה, אל מחוזות הקינון שלהם. כך ניתן לחזות, בביטחון רב למדי, את מועדי הנדידה. שיא נדידת החסידות מתרחש, שנה אחר שנה, בין סוף אוגוסט לראשית ספטמבר. שיא נדידתו של עיט החורש מתרכז בין 21.9 ל – 5.10. אוכלוסייתו החורפת של הנחליאלי מגיעה ארצה החל מסוף ספטמבר ואילו רוב האוכלוסייתו המקייצת של סיס החומות שבה ארצה בימים האחרונים של פברואר ובימים הראשונים של מרס. מאידך רוב אוכלוסיית השקנאים נודדת דרומה, בדרך כלל, בספטמבר אף כי יש שנים בהן כמחציתה מתמהמהת עד נובמבר. כאן ניכנס לתמונה גורם נוסף לאורך היום. בשנים גשומות באירופה, בהן מפלס מי דלתת הדנובה נותר גבוה עד לראשית הקיץ קינונם נדחה ובהתאם גם נדידתם מתעכבת.

מימין – שקנאים בנדידת הסתיו. משמאל – שטחים שנשרפו בגולן בסוף אפריל. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

אורך היום, חרף חשיבותו, אינו אפוא הגורם הבלעדי למועדי התופעות הפנולוגיות השונות. מקצבי חייהם של הצמחים, ובעיקר מועדי פריחתם מותנים במידה רבה גם בתמורות שבין היובש לגשם ובין החום לקור. באלה חלים שינויים ניכרים למדי משנה לרעותה. חמסין בסוף אפריל, כפי שקורה לעיתים, יקצר את האביב. כך לדוגמא בסוף אפריל 2010 שדות הבור כבר קמלו ובאחדים מהם אף פרצו שריפות ענק עוד לפני הראשון במאי, אם כי, אליבא לחזאים, האביב (21.3 – 22.6) טרם הגיע אז למחציתו. מאידך – גשם במאי עשוי להאריך את הפריחה עד למחציתו השנייה של החודש, אבל בשום מקרה היא לא תמשך עד לסופו "הרשמי" של האביב. אנו נוהגים לומר כי הפרחים פורחים באביב (מה שאכן תקף לגבי רובם) אך הסינים גורסים כי פריחת הפרחים הוא הוא האביב (ומיליארד ורבע סינים אינם טועים...) ומועדיו משתנים בהתאם.

מבשרי הסתיו, בני היורה ופורחי החורף

שמידע (2015) מציין כי יותר מ-70 צמחים מגיעים לשיא פריחתם בסתיו. כמחציתם

גיאופיטים – צמחי בצל ופקעת. להלן נתמקד רק בהם.
שמידע (שם) ממיין את הגיאופיטים הסתוויים ל"מבשרי הגשם" ול"מבשרי החורף" שכן חלקם מקדימים את היורה, חלקם פורח רק בעקבותיו. מסתבר כי מקורות שונים נוקטים בשמות שונים לתופעת הפריחה הסתווית ואין לה מינוח המקובל על הכול. מרגולין (1958) היה, ככל הנראה, הראשון שחילק את פרחי הסתיו לקטגוריות: "מבשרי הסתיו", "בני היורה" ו"בני המטר". שׂמאלי (1965) ממיין את פרחי הסתיו ל"מבשרי הגשמים" ול"בני היורה". פז (1975), בעקבות גליל (בע"פ) קורא להם "מבשרי היורה" ו"בני היורה", ואילו דפני וחובריו קוראים לקבוצת הפרחים המקדימים להפריח את פרחיהם לליבלוב עליהם "מבשרי הגשם" (דפני וחובריו, 1975).
אנו מציעים לאמץ את הצעתו של מרגולין ולקרוא לקבוצה המקדימה לפרוח, עוד בטרם היורה, "מבשרי הסתיו".
כל בניה של קבוצה זו מקדימים את פריחתם ללבלוב העלים. הם פורצים מתוך הקרקע היבשה והצחיחה ומצליחים לשוב ולהפתיע כל שנה מחדש. חיל החלוץ שלהם היא **חבצלת החוף**. את ראשוני פרחיה ניתן לראות כבר בסוף יולי. באוגוסט פורחים **חצב מצוי** ו**חצב גלוני**, ואילו המאסף של קבוצה זו, **בן-חצב סתווני**, **נרקיס סתווי**, **סְתָווִנִית בכירה** ו**סתוונית ירושלים**, עשויים לפרוח עוד בדצמבר (יפה, בע"פ). במשך זמן פריחתם של "מבשרי הסתיו" עשוי לרדת היורה ולהנביט סביבם את העשבים החד שנתיים, ואף להפריח את בני הקבוצה השנייה – "בני היורה" (להלן). הם עשויים לפרוח אז זה בצד זה. יתר על כן – תת-המין של **רקפת מצויה**, הפורח לרוב עוד לפני היורה, וללא עלים, פורח, בשנים בהן היורה הקדים, יחד עם העלים (כפי שנצפה על ידי עתי בגן שלו: ב-6-8 לאוקטובר ירדו בו 10.5 מ"מ, ורקפת בה הפרחים הקדימו את עלים במשך שנים רבות, פרחה יחד עם העלים. תופעה דומה נצפתה בהשתלמות כלנית 18/19.11.2015 בשן נחל המערות). כך קורה לעיתים גם ל**חלמונית** ול"מבשרי סתיו" אחרים. הטבע אינו מכיר בחלוקה קישחת, אינו כבול במגירות, ותופעותיו מתמזגות לרוב אלה באלה. החלוקה המקובלת, היא לנוחיותינו ולא תמיד תואמת למתרחש בטבע עצמו. בקבוצת "מבשרי הסתיו" נכללים גם **בן-חצב מדברי, סְתָוִנִית הקליפות, סתוונית התשבץ, סתוונית מול-הלבנון, חבצלת הנגב, בת-חבצלת קטנת פרחים, חלמונית גדולה, חלמונית זעירה, כרכום נאה, כרכום צהבהב, כרכום השבכה (דמשקאי), כרכום חרמוני, אחילוף צר-עלים, אחילוף הגליל, אחילוף קטן** – סך הכל כ- 22 מינים.

מבשרי סתיו
שורה עליונה: מימין – חצב מצוי; במרכז – סתוונית הקליפות; משמאל – רקפת מצויה, הזן הסתווי הפורח ללא עלים. צילם: עוזי פז ©
שורה תחתונה: מימין – בת-חבצלת קטנת-פרחים; במרכז – חבצלת הנגב; משמאל – כרכום השבכה. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

עונת פריחתם של פרחי הסתיו מותנית בראש ובראשונה בהתקצרות אורך היום. זהו ה-Ultimate factor ("אות יסוד") שקיבע אבולוציונית את פריחתם בסתיו, אך לא את מועדה המדויק. מועד זה נקבע על ידי שינויים בשני גורמים נוספים: הטמפרטורה ובמועד ירידת היורה. בהתאם נחלקים פרחי הסתיו ל- 2 קבוצות: "מבשרי הסתיו" ו"בני היורה". בעוד שב"מבשרי היורה[7]" הפרחים מקדימים את העלים בבני הקבוצה השנייה הפרחים והעלים פורצים, פחות או יותר, בו-זמנית מן הקרקע.

מועדי פריחתם של בני קבוצת "מבשרי הסתיו" משתנים, במידת מה, משנה לשנה. שוני זה נגרם, ככל הנראה, במתאם לטמפרטורה השוררת באותה שנה. על מנת שצמחים אלה יגיעו לכלל פריחה עליהם להקדים ולקבל מנת קור מסויימת, נושא שלמיטב ידיעתנו טרם נחקר באופן כמותי. זהו ה-Proximate fator ("אות קצר-טווח"). בהתאם לגורם זה מועד פריחתו של כל מין ומין הנכלל בקבוצה זו עשוי להשתנות הן בזמן והן במרחב.

את השינויים בזמן ניתן להדגים בעזרת רישומיו של עתי יפה בגן הארץ ישראלי בנתיב הל"ה. במדידות הנמשכות בגן מזה 12 שנה, נמצא כי הפער המירבי, בצמחים אחדים, ביום הפריחה הראשון בין השנים השונות, הוא כשבועיים. ב**חצב מצוי** מועד זה עשוי להשתנות

כדי חודש (20.8 – 12.9). כך גם **בחצב גלוני** (17.7 – 20.8). מרישומים אלה עולה גם כי מועד הפריחה המוקדם ביותר של 6 מינים (מתוך 11 שהיו במעקב) התרחש ב-2014. (יפה בע"פ), סביר, אף כי אין בידינו נתונים מטאורולוגיים בנדון, שחודשי סוף הקיץ והסתיו בשנה זו היו הקרירים ביותר במשך זמן הרישום.

במועדי פריחתם של "מבשרי הסתיו" באותה שנה עצמה, חלים שינויים בהתאם למיקומם במרחב. כך לדוגמא פריחת החלמוניות לאורך שביל הפסגה בהר מירון. מקדימה בכחודש את פריחתן של אחיותיהן בנחל דישון. המרחק בין שני אתרים אלה הוא כ- 12 ק"מ והפרש הגובה ביניהם כ- 650 מ', התבטא בפער של כ-4 מעלות צלסיוס בטמפרטורה הממוצעת. החלמוניות בהר מירון זוכות על כן במנת הקור הדרושה להם מוקדם יותר. דפני וחובריו (1975) מצביעים על תופעה דומה בכרכום הנאה בחרמון: הוא פורח במרומי החרמון, ברום כ- 2,000 מ' כבר באוקטובר ואילו ברום של כ- 700 מ' הוא מתחיל לפרוח רק בסוף נובמבר ומגיע ברום זה לשיא פריחתו במשך דצמבר. (אפשרי כי קיים שוני גנטי תורשתי בין האולוסיות האלה. רק ניסויי העתקה בהצלבה בין האתרים השונים תוכל לאשר בביטחון כי רק ההפרש בטמפרטורות הוא הגורם להפרשים במועדי הפריחה).

באזור ירוחם יש פער במועדי פריחת החלמוניות בין המפנים השונים לאורכו של אותו הוואדי, בטווח של עשרות מטרים זה מזה. הפריחה במפנה הצפוני, המוצל והקריר יותר, מתחילה כשבועיים לפני זו שבמפנה המזרחי, החשוף יותר לקרינת השמש והוא, על כן, גם חם יותר. דפני וחובריו (1975) מצביעים על תופעה דומה ב**בן חצב סתווני** באזור ירושלים.

מימין – חלמונית גדולה. משמאל – כרכום נאה. צילם: עוזי פז ©

קבוצה נוספת של פרחי סתיו מתחילה לפרוח רק ימים אחדים אחר היורה. בעוד שהגורם המפעיל (הטריגר) ב"מבשרי הסתיו" היא הטמפרטורה, קבוצת הצמחים הנדונה מותנית

בגשם. זהו ה- Proximate fator ("אות קצר-טווח") לגביה. על אלה נמנים **סתוונית היורה**, שנקראה בעבר גם "בר יורה" (כהן, 1958), **כדן קטן פרחים, כדן סגול, כרכום חורפי, כרכום גיירדו, נרקיס מצוי** – זן הררי (גם **חיננית הבתה**, שנקראה בעבר גם "בת חן", ו**כתמה עבת-שורשים**). אנו מציעים לקרוא לקבוצה זו בשם "בני היורה". הפער במועד תחילת פריחתם עשוי להגיע כדי חודש ויותר בשנים השונות. שיא הפער, לפי נתוניו של עתי, הוא באיריס הסרגל ומגיע כדי 38 יום.

לא הצלחנו למצוא מתאם ברור בין כמות המשקעים בחדשי ספטמבר-נובמבר למועד תחילת פריחתם של אלה.

"בני היורה"

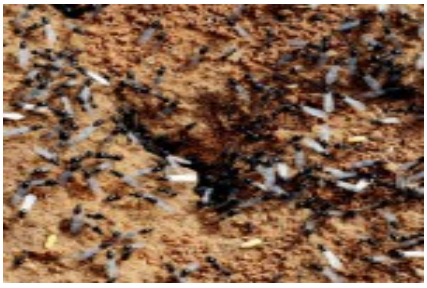
שורה עליונה: מימין – סתוונית היורה. משמאל – כדן קטן-פרחים. צילם: עוזי פז ©

שורה תחתונה: מימין – כרכום חורפי; במרכז – נרקיס מצוי (הזן ההררי); משמאל – חיננית הבתה. צילם: עוזי פז ©

לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

נופי הארץ עוברים שינויים ותמורות במהלך השנה, אך אין כגשמי היורה לשנות את מראם באחת. הגלימה היבשה והדהויה, ששלטה בשדות במשך חודשי הקיץ הארוכים, מתחלפת תוך ימים לאדרת ירק רעננה. ראוי לכנות גם את כל נבטיהם של הצמחים החד שנתיים "בני היורה". אז גם צצות הפטריות ש"לאחר הגשם".

היורה מחולל גם שינויים ניכרים בעולמם של בעלי החיים. המלכות של נמלי הקציר מגיחות ממחילתן למעוף הכלולות, שבלול השדה מתעוררים מתרדמת הקיץ וממהרים להזדווג, החולדים מחדשים את מחילותיהם ומערימים תלוליות חדשות. הסלמנדרות מהרות אל מקווי המים להשריץ את צאצאיהן. אין ספק – תקופה חדשה החלה.

מימין – מלכות נמלת הקציר לקראת מעוף הכלולות; במרכז – סלמנדרה; משמאל – שבלול השדה בהזדווגות. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

כחודש-חודשיים לאחר היורה הצבע הירוק שולט בנוף. אט אט מצטרפים צמחים אחדים למעגל הפריחה. אלה הם "פרחי החורף". לרוב הם מסתתרים בתוך "ים הירק". בהם **[איריס הסרגל](#), איריס הלבנון, דבורנית שחומה, נרקיס מצוי** ("מלך הביצה"), **נץ חלב ההררי, רקפת יוונית, רקפת מצויה** וה**[כלניות](#)** הססגוניות. פריחתן של הכלניות האדומות מסמלת את ראשית גל הפריחה האביבי השוטף את הארץ בצבעיו.

פורחי חורף
שורה עליונה: מימין – מרבדי ירק בראשית החורף; במרכז – איריס הסרגל; משמאל – איריס הלבנון. צילם: עוזי פז ©
שורה תחתונה: מימין – רקפת יוונית; במרכז – נץ-חלב הררי; משמאל – מרבדי כלניות. צילם: עוזי פז ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

ספרות:

אלון ע 1969 ישראל – טבע ונוף. בית ההוצאה הירושלמי – ירושלים.

גליל י 1970 חילופי עונות השנה והפריחה בארץ ישראל. בתוך: פז ע פרחי בר מנגב עד חרמון. מסדה. ר"ג.

דפני א שמידע א ואבישי מ 1975 הפריחה של מבשרי הגשם בצמחיית א"י. "טבע וארץ", י"ז: 6, 269-281.

יפה ע 2015 מידע בע"פ.

יפה ש 1977 כמה עונות יש בשנה. טבע וארץ כ'(1): 8-10.

יפה ש 1990 מזג אוויר ואקלים. מסדה. רמת גן.

כהן א 1958 עונות השנה. עם עובד. ת"א.

לולב ש 1971 עונות שנה בארץ ישראל – כמה? סלעית למבוגרים (1): 10.

לולב ש 1973. עונות השנה כנרות 83-84. 61-62 (3-4).

ליכט י וליונשטם ש א 1976 קיץ וחרף. אנציקלופדיה מקראית ז': 174-175.

מרגולין י 1958 מבשרי הסתיו והאביב. הקיבוץ המאוחד.ת"א.

משל ז 1972 ארבע עונות שנה בארץ ישראל. סלעית למבוגרים 3: 137-138.

סתוי מ 1961 גלויות וסתומות בלשון. הוצאת מלילות.

פז ע 1975 נופים וטבע. עם עובד. תל אביב.

פז ע 1991 בזכות האביב ולמען הסתיו. טבע וארץ ל"ג (3): 32-35

פליקס י 1990 החקלאות בארץ ישראל בימי המקרא המשנה והתלמוד. הוצאת ראובן מס, ירושלים.

פליקס י 1992 טבע וארץ במקרא: עונות השנה העברית (עמ': 283-285). הוצאת מס. י-ם.

שמאלי א 1965 מחזור הצומח והחי בישראל. מסדה. תל- אביב.
שמידע א 2015 הגיאופיטים פורחי הסתיו בישראל ושוק ההאבקה הסתווי. כלנית 2, https://www.kalanit.org.il/?p=4269

הערות

[1] תהילים ע"ד 17.
[2] שיר השירים ב' 11.
[3] שמות ט' 31.
[4] שמות י"ג 4.
[5] ר' בבלי עירובין נ"ו ע"א.
[6] שיר השירים ב' 12.
[7] חשוב לזכור שהפריחה מבשרת הסתיו המקדימה את הופעת העלים של מיני חצב היא למעשה סיום מחזור החיים של הנצר והעלים של העונה הקודמת.

תמונה בעמוד השער של כלנית

רקפת מצויה (סתווית) בגן של עתי יפה. צילם: עוזי פז ©

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: פז ע 2015 זה הסתיו – הרהורים על עונות השנה בארץ בעקבות הפריחה הסתווית, כתב-עת "כלנית" מספר 2.

==========

עוד בכלנית על פריחה בעונות השנה

עצים הפורחים בסתיו מחוץ לעונתם הרגילה

הגיאופיטים פורחי הסתיו בישראל ושוק ההאבקה הסתווי

ניתוח דגמי פריחה בגלבוע
